

Секція VIII.
ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ТА
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

ПРАВОВА ОХОРОНА ОБ'ЄКТІВ
ТВАРИННОГО СВІТУ

Нечипорук Л.Д.,

доцент кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ «УжНУ»

Тваринний світ є одним з основних компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного виховання людей, об'єктом наукових досліджень. Він є самодостатньою цінністю, що забезпечує функціонування всіх екосистем, зокрема з підтримки кругообігу та очистки природних вод, збереження ґрунтів і стабільності клімату. Водночас тваринний світ є також і важливою базою для промислової та лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей.

Людство поки що не може повністю відмовитися від промислового та іншого використання тварин, чим в кінцевому результаті ставить під загрозу середовище їх перебування. Основні загрози для тваринного світу пов'язані сьогодні з негативною антропогенною діяльністю, що може проявлятися у знищенні природного середовища існування тварин, забрудненні місць їх перебування, розповсюдженні хвороб та шкідників, зменшенні кормової бази тощо. Негативні зміни у навколишньому природному середовищі спонукають суспільство віддавати перевагу заходам, спрямованим на правове регулювання екологічно-збалансованого використання природних ресурсів в цілому, раціонального використання, охорони та відтворення об'єктів тваринного світу.

Правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу в умовах економічної, екологічної та фінансової кризи є надзвичайно актуальним як засіб упередження негативних змін у

навколишньому середовищі, глобальних катастроф. Саме тому на сучасному етапі залишається важливим пошук шляхів гармонійного співіснування суспільства та живої природи, встановлення балансу між економічними й екологічними інтересами людей.

За радянських часів, до 1990 року, територія України була територією СРСР, а тому всі нормативно-правові акти в галузі використання та правової охорони тваринного світу виходили від центральних органів влади. Після відносно тривалого часу, протягом якого практично не було прийнято будь-яких нормативно-правових актів, наприкінці 40-х років XX століття намітилося певне зрушення. У цей час видається цілий ряд постанов і положень [1].

Новий етап розвитку законодавства України про тваринний світ припадає на 90-ті роки двадцятого століття. У цей період наша країна дуже активно розвиває власне законодавство у всіх сферах громадського життя, у тому числі – і в галузі використання та охорони тваринного світу. Приймаються Закони України: “Про охорону навколишнього природного середовища” (1991) [2], “Про природно-заповідний фонд України” (1992) [3], “Про тваринний світ” (1993) [4], та інші, які як безпосередньо, так і опосередковано встановлюють окремі питання правового регулювання використання об’єктів тваринного світу. Пізніше законодавець намагається розширити правове регулювання використання об’єктів тваринного світу, прийнявши Закони України у відповідній сфері: “Про тваринний світ” у новій редакції 2001 р. [4], “Про мисливське господарство та полювання” (2000) [6], “Про захист тварин від жорстокого поводження” (2006) [5] та ряд інших.

Правова охорона тваринного світу – один зі способів розв’язання завдання охорони тваринного світу, що виражається в розробці та застосуванні правових норм, спрямованих на збереження цілісності, різноманітності природних спільнот тварин, їхнє раціональне використання й відтворення [7]. Як відомо, охорона природи здійснюється із застосуванням різних способів: природнонаукових (біологічних, фізичних й т.д.), технічних (використання досягнень науково-технічної думки), економічних, організаційних і, звичайно ж, правових.

Поняття “правова охорона природи” з’явилося відносно недавно. Його зміст полягає в тому, що право визначає міру належної та можливої поведінки людей у ставленні до природи, а також ті наслідки, які наступають при недотриманні встановлених правил. Правова охорона природи здійснюється у двох формах: у формі раціонального використання природних ресурсів та у формі охорони окремих природних об’єктів (так звана консервативна форма охорони природи) [8].

Тваринний світ є життєво важливою органічною частиною навколишнього природного середовища, невід'ємним елементом біосфери, що підлягає охороні та раціональному використанню в інтересах нинішнього й майбутнього поколінь людей. Норми права покликані зіграти у вирішенні цих глобальних проблем першорядну роль. Саме поняття тваринного світу потребує уточнення й корекції, оскільки воно є вихідним і багато в чому визначальним.

Поняття “тваринний світ”, що вживається в загальнонауковому, юридичному або фактичному розумінні, не збігається за своїм значенням. Так, у загальнонауковому розумінні визначається, що тварини – це організми, що становлять одне із царств органічного світу. Однак перш ніж усвідомити розходження поняття “тваринний світ”, уживане в широкому суспільному середовищі, необхідно розкрити сутність визначення тваринного світу в юридичному розумінні.

У статті 3 Закону України “Про тваринний світ” від 13 грудня 2001 року мова йде про “об’єкти тваринного світу”, на які поширюється дія цього Закону, – це дикі тварини, частини диких тварин (роги, шкіра тощо); продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо) [4]. Окрім того, відносини у галузі використання і відтворення сільськогосподарських, свійських тварин, а також діяльність, пов’язана з використанням залишків викопних тварин, регулюються відповідним законодавством України (частина друга статті 1 Закону України “Про тваринний світ”). При цьому раціональне використання частин диких тварин та їх продуктів життєдіяльності не буде предметом нашого дослідження. Напрямок свого дослідження ми зупиняємо до еколого-правового регулювання раціонального використання об’єктів тваринного світу, якими по суті є тварини як одне із царств органічного світу. З погляду Закону України “Про тваринний світ” такими об’єктами є дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші), і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі.

Тваринний світ як об’єкт правового регулювання характеризується рядом ознак, які закріплені законодавством України про тваринний світ:

- приналежність до дикої фауни;
- знаходження диких тварин у стані природної волі, під якою розуміється безпосередній природний зв’язок тварини з навколишнім середовищем. Сюди належать також тварини, що утримуються в неволі

або напіввільних умовах. За Законом окремі об'єкти, що утримуються в напіввільних умовах при штучно створеному середовищі перебування, належать до тваринного світу, за умови, що це необхідно з метою збереження ресурсу й генетичного фонду об'єктів тваринного світу, а також з науковою та виховною метою;

– установа територіальних кордонів перебування диких тварин на території України (це особливо важливо при визначенні належності мігруючих тварин);

– неспоживність об'єкта, тобто при переході окремої тварини з території України на територію іншої держави, а також при знищенні окремих екземплярів у результаті полювання тваринний світ у цілому не зникає.

Таким чином, виходячи з наведених ознак, можна охарактеризувати тваринний світ як об'єкти, що охороняються законом та перебувають у стані природної волі чи напіввільних умовах у межах певної території.

Тваринний світ як природний об'єкт характеризується трьома основними ознаками, що дозволяють відрізнити його від соціальних об'єктів, що входять до навколишнього світу людини, а саме: 1) природне походження тваринного світу; 2) екологічна залежність від навколишнього природного середовища; 3) соціально-екологічна цінність для суспільства й людини [9].

Ознака природного походження означає, що на відміну від об'єктів соціального світу дикі тварини з'явилися в процесі еволюційного розвитку природного світу. Вони не мають вартості в розумінні витрат людської праці й володіють у ряді випадків властивостями невідтворюваності, незворотності змін, що відбулися. Так, для відтворення тваринного світу необхідне створення (дотримання) певних умов, безпосередньо пов'язаних з охороною тварин і середовища їхнього перебування. Винищування тварин, порушення умов їхнього перебування призводять до того, що певні види тварин зникли і їхнє відтворення вже неможливе. З іншого боку, діяльність людини, спрямована на охорону й відтворення тваринного світу, сприяє збільшенню чисельності конкретних видів тварин [10].

Друга ознака, властива тваринному світу, – екологічний взаємозв'язок з навколишнім природним середовищем, що дозволяє йому функціонувати в складі природних екологічних систем. Ця ознака дає змогу відмежовувати тваринний світ від тих компонентів природного середовища, які з волі людини вийшли із взаємозв'язку із природою й перейшли у світ соціальний, де діють інші закономірності розвитку.

Так, виловлені для утримання в зоопарку дикі тварини, будучи “вирваними” людиною з екологічної системи природи, перетворилися в товарно-матеріальні цінності й перестали служити об’єктом екологічних відносин.

Соціально-екологічна цінність як обов’язкова ознака тваринного світу проявляється в можливостях здійснювати екологічні, економічні, наукові, культурно-просвітні й естетичні функції [11].

Екологічна функція тваринного світу полягає і в тому, що він є необхідним компонентом у процесі кругообігу речовин і енергії в природі, невід’ємною ланкою в ланцюзі екологічних систем. Крім того, тваринний світ активно впливає на функціонування природних екосистем, структуру й природну родючість ґрунтів, формування рослинного покриву, біологічні властивості води та якість навколишнього природного середовища в цілому. Так, у природних умовах подібні функції виконують різного виду ґрунтоутворювачі, природні санітари середовища, запилювачі рослин і т.п. Перебуваючи в природному середовищі, ці тварини здійснюють свої життєві функції й проявляють властиві їм корисні властивості: запилюють рослини, спускають ґрунт, очищають водні джерела.

Економічна функція тваринного світу проявляється в тому, що він як природний ресурс служить джерелом для одержання промислової, лікарської й технічної сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей, необхідних для задоволення потреб людини. Це, наприклад, заготівля м’яса диких тварин, пушно-хутряної й шкіряної сировини, різних біопрепаратів для медичної промисловості.

Окремі види тварин використовуються в наукових, культурно-оздоровчих, естетичних, виховних і лікувальних цілях. Так, добування диких тварин (полювання) та риболовля є не тільки видами промислу, але й захоплюючими спортивними заняттями, що дають змогу людині змістовно відпочити, сприяють зміцненню здоров’я й вихованню позитивних вольових якостей. Тварини служать також об’єктом наукових досліджень, у тому числі, медичних, біологічних і ін.

Отже, тваринний світ – життєво важлива органічна частина навколишнього природного середовища, невід’ємний елемент біосфери, що підлягає всілякій охороні та раціональному використанню в інтересах нинішнього й майбутнього поколінь людей.

Література:

1. Гаранин В.И. Охрана природы: прошлое и настоящее / В.И. Гаранин // – Казань, Татарское книжное изд-во. – 1975. – 69 с.

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991.–№ 41.–Ст. 546.
3. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992.–№ 34.–Ст. 502.
4. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 // Відомості Верховної Ради України.–2001.–№ 18.–Ст. 191.
5. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 12.
6. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02. 2000 // Голос України від 28 березня 2000 р.:№ 54 (2301).
7. Петров В. В. Правовая охрана природы в СССР: Учебник. / В.В. Петров. – М.: Юрид. лит., 1984. – 384 с..
8. Пехтерева М.Н. Общая характеристика правовой охраны животного мира // К познанию права. Сборник студенческих научных работ / М.Н. Пехтерева. – Брянск: РИО БГУ, 2006, Вып. 1. – с. 148–151.
9. Панкратов И. Закон охраняет животный мир // Социалистическая законность. / И. Панкратов .– М.: Известия, 1980, № 10. – с. 18–20
10. Основы экологии. Под ред. Кормилицына В.И. – М., изд. Интерстиль. – 1997. – 256 с.
11. Правовой режим использования и охраны животного мира. Лекция / Баландюк В.Н. – Омск: Изд-во Ом. ВШМ МВД России, 1995. – 47 с.